

ДЕМОКРАТИЧЕСКАТА ПАРТИЯ И ОБРАЗУВАНЕ НА АНКЕТНАТА КОМИСИЯ ЗА ПЪРВАТА НАЦИОНАЛНА КАТАСТРОФА

Тодор Галунов

Периодът 1912 – 1913 г. е един от най-драматичните в новата българска история. За кратко време в резултат на първата Балканска война, изглежда, че нацията ни най-после ще бъде обединена в рамките на царство България. На 17. V. 1913 г. се подписва Лондонският мирен договор, с който Турция е изтласкана от европейските си владения. Клаузите му дават надежда за създаване на голяма и силна България. Много скоро тази илюзия се разсейва. Избухналата на 16. VI. 1913 г. втора Балканска (Междусъюзническа война) довежда страната ни до крах. На 28. VII. 1913 г. е сключен Букурещкият мирен договор. С чл. 2 от него Южна Добруджа се дава на Румъния. Сърбия получава значителна част от Македония, започваща от връх Патарица и свършваща при българо-гръцката граница по гребена на планината Беласица (чл. 3). Земи с преобладаващо българско население получава и Гърция. Границата между нея и България започва от края на българо-сръбската граница по гребена на Беласица и свършва при вливането на р. Места в Егейско море (чл. 5)¹.

Границите между България и Турция се уреждат с Цариградския договор, подписан на 16. IX. 1913 г. Турция задържа голяма част от Източна Тракия, а за България остава само Западна Тракия².

Цитираните договори означават края на Междусъюзническата война, донесла на България първата национална катастрофа в новата ѝ история. В обстановка на национална покрус

закономерно се поставя и въпросът за отговорностите на управляващите за претърпения погром.

Демократическата партия (ДП) е една от първите, които призовават да се намери отговор на въпроса кои са “безумците”, довели страната до катастрофата, тъй като “народът иска да чуе истината за нещастията си”. Подчертава се, че ако отговорът се забави, той ще бъде “изтръгнат”. Становището е изразено на 16. IX. 1913 г., когато демократите изказват и недоволството си от обясненията, давани в парламента и печата от бившите управляващи от кабинетите на Иван Гешов (1911 – 1913 г.) и Стоян Данев (1913 г.), тъй като от тях прозира престъпното им “безгрижие” във времето, когато “неприятелите на България са правили заговор за нейното унищожаване”³.

В края на септември 1913 г. правителството на Васил Радославов, състоящо се от представители на Либералната (радославистка), Младолиберална (тончевистка) и двете крила (генедиевисти и петковисти) на Народнолибералната партия (НЛП), назначава анкета за военните доставки, реквизициите, състоянието на въоръжените сили и санитарното дело преди и по време на войната.

На 28. IX. 1913 г. ДП изразява съмнение, че точно правителството на В. Радославов ще доведе анкетата до успешен край, без да се аргументира точно защо. Същевременно се иска тя да обхване по-широк спектър от дейността на управляващите по време на войните. Подобна анкета според тях е необходима дори и при успешен край на войната⁴.

Исканото парламентарно разследване обаче може да се назначи само от Народното събрание (НС), а в момента то е разпуснато и страната е в предизборна ситуация. От тази гледна точка призивите на политическите партии за анкетиране делата на управляващите по време на Балканските войни може да се реализират едва след конституирането на новата камара.

Независимо от това атаките срещу бившите министри продължават. ДП разглежда датата 16. VI. 1913 г. като “звено от дългата верига на беззакония, небрежности и некадърности, вършени от управниците цяла година”. Демократите виждат началото на

погазване на законността в назначаване на ген. Михаил Савов за помощник-главнокомандващ на армията. Първо – защото е подсъдим по това време, и второ – защото указът за назначаване е подписан само от монарха, но не и от военния министър⁵.

Твърдението е основателно, тъй като чл. 18 и чл. 154 от Търновската конституция (ТК) изрично предписват, че всички разпоредби на царя имат сила само ако са подписани от всички министри или от надлежния министър⁶. Освен това новоучредената длъжност помощник-главнокомандващ не фигурира в Закона за въоръжените сили и в никой друг закон, приет от НС. А държавни институции се създават само чрез закони. Следователно се игнорира чл. 43 от ТК, постановяващ, че държавата “се управлява точно според законите” и монархът се поставя над действието им⁷.

Поставянето на ген. В. Савов начело на действащата армия е в разрез с чл. 22 от Закона за въоръжените сили, който съдържа изрична забрана за назначаване на подсъдими в армията⁸.

След издаването на указа за назначаване на ген. М. Савов от 22. IX. 1912 г. тогавашното правителство на Ив. Гешов има два пътя: да подаде оставка в знак на несъгласие, с което се освобождава от отговорност за извършения акт, или мълчаливо да се съгласи, като приведе указа в действие. Гешовите министри избират втория път. Това на практика значи, че те поемат отговорността за антиконституционното действие на неотговорния по предписанията на чл. 18 от ТК монарх.

В предизборната ситуация през месеците октомври и ноември демократите многократно назовават конкретните виновници за националната трагедия, а именно – Народната партия (НП) и Прогресивнолибералната партия (ПЛП). Посочени са и основните им грешки. На първо място това са недалновидно сключените споразумения със съюзниците, съдържащи престъпни клаузи, оставящи “най-българските центрове” в спорната зона. Акцентира се и на липсата на сериозно българско военно присъствие в Македония, неудачната идея за арбитраж, бездействието на кабинетите пред факта, че Главната квартира изземва до голяма степен функциите им, неспирането на войната на 20. X. 1912 г., форсирането на Чаталджа, което обръща войната от освободителна в завоевателна,

нерешителността за евентуални отстъпки пред съюзниците с цел отбягване на трагедията, започнала на 16. VI. 1913 г., свикването на коронен съвет едва на 20. VI. 1913 г., невслушването в гласовете на опозицията⁸.

Прави впечатление, че демократите правилно “напипват” много от основните грешки на прогресивнолибералите и народняците. Има и тези, които не звучат убедително. Но може например да се приеме, че след пагубното форсиране на Чаталджа войната става за България “завоевателна”. Това обаче не променя извода за точното маркиране от страна на демократите на критичните моменти, водещи страната ни към погром.

В началото на октомври 1913 г. НП иска анкета за събитията от 16. VI. 1913 г. с цел доказване невинността на своите министри. Демократите обаче реагират остро на тази идея и настояват за анкета на всичко, свързано с войните. Те обвиняват народняци и прогресисти в липсата на смелост да поемат върху себе си отговорността за погрома⁹.

На 3. XI. 1913 г. демократите вече ясно искат да се търси министерска отговорност от правителствата на Ив. Гешов и Ст. Данев, които са “спали, когато е трябвало да бдят” и не са взели достатъчно мерки за недопускане на трагедията. Кабинетът на Ст. Данев е обвинен в солидаризиране с акта на 16. VI. 1913 г., тъй като военният министър ген. Стилиян Ковачев продължава да командва Четвърта армия. На това основание се иска солидарна министерска отговорност и за останалите членове на кабинета¹⁰.

Желанието на демократите не е прецизирано. Те явно пледират за привеждане в действие на принципите на министерската конституционно-наказателна отговорност, регламентирана в чл. 155–158 на ТК¹¹. Тя обаче е винаги индивидуална и не може да се понесе солидарно. За целта е необходимо конкретно разследване делата на всеки отделен министър.

На 24. XI. 1913 г. са проведени изборите за XVI ОНС. В новата камара народняци и прогресивнолиберали са слабо представени¹².

Това е нещо закономерно предвид факта, че те са управляващи по време на двете войни, донесли на България първата на-

ционална катастрофа в новата ѝ история. Така създадената парламентарна конфигурация благоприятства по-сериозното поставяне на въпроса за отговорностите на правителствата на Ив. Гешов и Ст. Данев.

Отново едни от първите, които пледират за търсене на министерска конституционна отговорност от двата кабинета, са демократите. Партията поставя конкретно въпроса за изправяне на бившите министри пред Държавен съд, който да осъди “тези престъпници” и така да откликне на желанието на народа¹³.

XVI ОНС обаче не може да задвижи механизмите за търсене на министерска отговорност от кабинетите на народняци и прогресивнолиберали. На 31. XII. 1913 г. то е разпуснато от монарха, тъй като бюджетът, изготвен от правителството на В. Радославов, не е гласуван в камарата. Така цар Фердинанд ясно показва, че политическата карта, на която залага, се нарича “либерална концентрация” начело с досегашния премиер. Изборите за новото, XVII ОНС, са насрочени за 23. II. 1914 г.¹⁴

България пак се оказва в предизборна ситуация. Това освен че забавя евентуална парламентарна анкета по делата на бившите министри, дава храна и за различни предизборни атаки срещу народняци и прогресивнолиберали.

В предизборната битка демократите обвиняват правителството на Ст. Данев, че не е намерило сили “да скъса еполетите на ген. М. Савов” и да го изпрати пред военнополови съд заради авантюрата на 16. VI. 1913 г. Фактът, че Даневото правителство не намира сили за този акт, показва според демократите, че то е солидарно с действията на помощник-главнокомандващия. В противен случай то щеше да подаде навреме оставка¹⁵.

Обвинението в неподаване на оставка не е прецизно. Източниците сочат, че тя е подадена на 20. VI. 1913 г., но не е приета¹⁶.

Явно и ръководейки се от предизборни политически мотиви, ДП продължава да поддържа в публичното пространство тезата, че правителството на трите либерални партии, изявило отново намеренията си да назначи анкета по някои въпроси от управлението на НП и ПЛП, няма моралното право да го стори, тъй като носи част от вината за катастрофата. Този акт трябва да се

отложи до формирането на ново НС и образуването на кабинет, в който не участват лица, съпричастни към управлението от периода на войните. Отчетливо тази теза е развита от Александър Малинов, в обширна предизборна реч, произнесена в началото на февруари в гр. Враца. Демократическият лидер заявява, че сега “грешниците”, т. е. народняци и прогресивнолиберали, трябва да се подложат не на “анкети” и “държавни съдилища”, а на “Народен съд”¹⁷.

В разбиранията на Ал. Малинов това е съдът на избирателя, който със своя вот на предстоящите парламентарни избори трябва да покаже, че оттегля доверието си от виновниците за погромите.

Демократите поставят остро въпроса за договорното разделяне на Македония, извършено от Гешовото правителство. Рашко Маджаров го нарича “избор на всички нещастия, които ни сполетяха” и “плод на глупостта” на тогавашната дипломация. За Григор Василев пък спирането на българското настъпление от правителството на 18. VI. 1913 г. не е по-малко престъпно от началото на военния конфликт. Като цяло ДП пледира за наказание на бившите министри, които са “некадърни”, “късогледи” и “безхарактерни”. Загубили “ума си”, те “са си играли със съдбите на България”. Санкцията, която ще им се наложи, трябва да е не само за възмездие, а и за “назидание” на бъдещите управляващи¹⁸.

В началото на февруари 1914 г. Централното бюро на НП изказва становището си по въпроса за катастрофата. В него ДП и партиите на либералите са обвинени, че не искат да видят истинските виновници за погрома по тактически съображения. Демократите веднага реагират остро за това, че са поставени на една плоскост с либералните партии¹⁹.

Този акт е характерен за позицията на ДП. Тя пледира, че за разлика от мнозинството други политически сили е една от малкото проявили здрав разум по време на събитията, предшестващи погрома на България.

На 23. II. 1914 г. изборите за XVII ОНС са проведени. В новата камара, свикана на 20. III. 1914 г., правителството на В. Радославов има крехко мнозинство в сравнение с опозицията²⁰. Между тези основни групировки съществуват остри противоречия по много от въпросите на вътрешната и външната политика на българската

държава. По отношение обаче на необходимостта за търсене на отговорност от правителствата на Ив. Гешов и Ст. Данев между управляващите и опозиция (без, разбира се, народняци и прогресивнолиберали) особени противоречия няма.

Още в първите заседания депутатите от правителственото мнозинство: Ради В. Радев, Белизар Каракашев, Иван Ангелов и Начо Начев предлагат: "НС да назначи измежду народното представителство изпитателна комисия по управлението на бившите правителства на г-н Иван Гешов и д-р Ст. Данев изобщо и специално за периода от подготовлението на войната до свършването ѝ"²¹. Вносителите, разбира се, говорят от името на българския народ. Конституционната основа на искането им се намира в чл. 106, ал. 2 и чл. 109 на ТК, които дават право на народното представителство да прави предложения и да назначава анкетни комисии по делата на изпълнителната власт²².

Аналогично на предложението на либералите прави и парламентарната група на работническата социалдемократическа партия. То е внесено от: Димитър Благоев, Георги Кирков, Георги Димитров, Тодор Луканов, Юрдан Юрданов, Камен Тошов, Тодор Петров, Васил Коларов, Христо Кабакчиев, Коста Ципоранов, Георги Попов и гласи: "Назначава се парламентарна изпитателна комисия от 25 члена народни представители, изходящи от всички парламентарни групи, която да издири и установи отговорностите по политическата подготовка, обявяването и ръководството във всяко отношение на балканските войни през 1912 и 1913 г. и на която да се даде пълна възможност и съдействие от всички държавни и обществени учреждения и частни лица при изпълнение на своята задача"²³.

Дебатите по предложенията на либерали и социалисти започват на 21. IV. 1914 г. Лидерът на ДП Ал. Малинов настоява анкетата да акцентира преди всичко на бойната подготовка на армията и дипломатическата подготовка на войната. Необходим е и анализ на механизмите, с които се сключват Букурещкият и Цариградският договор. Анкетата обаче в никой случай не трябва да се обърне в средство за унищожаване на политическия противник. Бившият премиер настоява правителството на В. Радославов да

предостави всички необходими документи за разкриването на обективната истина, включително и секретните договори. Настоявайки за последното, Ал. Малинов иска да разсее съмненията на БРСДП (т. с.), изказани в пленарната зала, че още неговото правителство води тайна дипломация зад гърба на народното представителство. Той остро се противопоставя на исканата от тесните социалисти анкета и за политиката на партиите, част от която намира отражение и в изказванията на техни парламентарни дейци. От НС се анкетира само деяния, свързани с управлението, т. е. на изпълнителната власт. Ал. Малинов подчертава, че противното значи да се отрече конституционно гарантираното право на всеки депутат да изказва свободно мнението си в пленарната зала. Така ще се излезе извън рамките на чл. 106 от ТК²⁴.

Тезата му е подкрепена и на страниците на партийния печат. Там демократите обвиняват социалистите, че забравят за това, че НС е държавна институция, имаща за задача да създава законите, а не ареопаг за съдене и екзекутиране на партии и организации заради изказани съждения на техни депутати в камарата. “Калигуловският замах” на БРСДП (т. с.) според ДП предизвиква смеха и съжалението в НС²⁵.

Ал. Малинов изразява и несъгласието си с вносителите на предложението за анкета, които смятат, че трябва да се разследва и отказът му да състави правителство в началото на юли 1913 г., тъй като НС не трябва да се впуска в “дреболии”.

За демократическия лидер създаването на Балканския съюз не е престъпление, а престъпници са лицата, “които го развалиха”. Виновна според него за обявяването на войната е Турция, а не България. Гешовото правителство иска само реформи на основание чл. 23 от Берлинския договор, но и това е отказано от империята. По поставения неколкократно въпрос за отказа на мира от страна на България в края на октомври 1913 г., Ал. Малинов също смята, че е грешка. Въпросът обаче трябва да се разследва, за да се види достатъчно ясно дали Турция предлага достатъчно гаранции за спазването му.

Ал. Малинов взема отношение и по въпроса за мисията на Кочо х. Калчов в Цариград, състояла се от 8 до 17. XII. 1912 г. Тя

се води по поръчение на монарха и главното командване, но зад гърба на правителството. Целта е да се сключи мир чрез преки българо-турски преговори, без да се чака резултатът от преговорите в Лондон между участниците в Балканския съюз и Турция, провеждани с посредничеството на Великите сили²⁶. Лидерът на демократите не вярва, че е имало реална възможност за успех на "тайния" български пратеник. За него е наивно да се мисли, че Турция предлага на едно частно лице по-изгодни условия, отколкото на водещия Лондонските преговори председател на НС Ст. Данев. Напълно е оправдана и оставката на Ив. Гешов, която е подадена в знак на протест срещу дезавоилирането на правителството при изпращането на К. х. Калчев.

По отношение на Междусъюзническата война Ал. Малинов смята, че тя е резултат на непоследователността на управляващите, които нямат ясна линия на поведение относно това дали ще решават споровете със съюзниците по военен път, чрез компромиси или арбитраж. Като капитална грешка се отчита фактът, че България не взема навреме мерки за обезпечаване на тила си от Румъния.

В заключение се подчертава, че освен разкриването на истината анкетата трябва да даде и поуки, които да предпазят България от нови катастрофи²⁷.

Друг демократ, Гр. Василев, подчертава отново пасивността на правителството при назначаването на ген. М. Савов за помощник-главнокомандващ. Той вижда един от решаващите фактори за неуспеха в липсата на синхрон между армия и правителство, която се дължи на отсъствието на обединяваща фигура. За него е несъмнено че допълнителен фактор за катастрофата бе и лошото командване на армията от генералитета. Там бе слабото място на армията, а обикновеният войник и нисшите чинове изпълняват с достойнство дълга си. Изнасят се данни за безсмислени заповеди, които водят до забавяне темпа на българското настъпление. Една от главните причини за това се вижда във факта, че главната квартира бе твърде далеч от бойната линия. Поради гореизложените причини анкетата трябва да обхване и делата на всички командващи армии. Специално се акцентира и на необходимостта от разследване на дисциплината в армията.

Гр. Василев маркира най-важните моменти в развоя на военните действия. Необходимо е да се отговори на първия главен въпрос в тази посока – защо сражението при Бунар-Хисар, Люле-Бургас не завърши достатъчно изгодно за България? Именно там турците можеха да бъдат пленени, с което щяха да се спестят много от по-нанатъшните сражения. Ораторът смята, че за това косвена отговорност носи и правителството, което не оценява правилно нивото на генералите, на които е поверена армията. Пропуска се според него поради грешки в командването и благоприятната възможност Одрин да падне още в първата половина на октомври.

Сражението при Чаталджа се разглежда от Гр. Василев като излишно от политическа гледна точка. Голяма грешка е и това, че след като България там претърпява успех, се подписва само примирие, а мирните преговори се водят далеч, в Лондон. Това е в интерес на Турция, която получава възможност да си отдъхне, като същевременно протака преговорите и мобилизира свежи сили. Българските пратеници в Лондон пък са “съвършено меки” и държат сметка за капризите на съюзниците.

Спирайки се на въпроса за причините, довели до втората война, демократическият оратор смята, че правителството носи голяма вина за преместване на българските военни сили от Чаталджа на запад, срещу гърците и сърбите. Тук генералите не носят вина, а само изпълняват поставената от политиците цел. Остава загадка според него как така армията ни се оказва разпокъсана по протежението от Одрин до Кавала. Поставя се и интересният от военно-тактическа гледна точка въпрос – защо при началото на Междусъюзническата война се дава заповед за настъпление само на втора и четвърта армия, а трите останали бездействат. Необходимо е и разследване на втората важна стъпка, т. е. заповедта на правителството за спиране на военните действия от 18. VI. 1913 г. Анкетата трябва да установи доколко министрите действат в синхрон с командването и наясно ли са от последиците на подобна стъпка.

Друг пункт, който трябва да се подложи на анализ, е санитарното и материалното обезпечаване на войската и да се отговори на въпроса защо нямаше дори достатъчно пушки. В този контекст

според Гр. Василев трябва да се установи точното материално състояние на армията в навечерието на войната. Специално внимание да се отдели и на ролята и дейността на военния министър като лице, отговарящо за армията в тила. Да се види дейността на наборните и реквизиционни комисии.

Пледира се анкетата да обхване и въпросите, визиращи ролята на кабинета и главната квартира, по отношение на цензурата, лишила “народа от свободата да изказва мнението си”.

Последната точка от анкетата трябва според оратора да изясни въпросите относно сключването на Цариградския мирен договор²⁸.

След приключване на дебатите се открива процедурата по гласуване на предложенията за анкета – на либералите и на тесните социалисти.

Предложението на тесните социалисти категорично е отхвърлено и парламентът гласува предложението на либералите. В него обаче се прави промяна, като думите “и специално за периода от подготовлението на войната до свършването ѝ” са заличени. По този начин се избягват въпросите на мирните договори, което на практика значи да се анкетира и Радославовото правителство. Самият премиер заявява, че няма да допусне “да се прави анкета на едно правителство, което управлява сега”²⁹.

С новата редакция на практика се прави ново предложение, но либералите не се съобразяват с протестите на тесните социалисти и радикалите и си го гласуват³⁰.

Ради Радев предлага комисия от 30 депутати, които да се предложат от председателството³¹. Това предизвиква реакцията на Ал. Малинов, който е за разумно представителство на всички политически сили. Ако представителството им е символично, то да се формира по-добре само от правителствени депутати. Колкото по-широко е представена опозицията, толкова по-голямо доверие ще буди докладът в обществото. Трябва да се спази пропорцията между правителство и опозиция в комисията, т. е. 16 към 14 или най-малко 17 към 13³².

Министърът на правосъдието Хр. Попов опонира на двамата. Той се позовава на чл. 24 от правилника, който наистина говори за

съразмерност, но там се визират не анкетните и следствените комисиии, а тези, които се формират при конституирането на Събранието. Правилникът не урежда анкетните и следствените комисиии. Тези комисиии са актове на управление, които констатираат конкретни факти. Правителството ще отговаря за всичко, което комисията ще свърши по събирането и представянето на фактите в НС. "Това е управление", за което опозицията няма да носи отговорност, и следователно може да бъде представена с по-малко депутати. Те трябва да са толкова, колкото да контролират работата ѝ. Не е ясно и дали във всички групи ще има лица, годни за работа в комисията, т. е. с юридически познания. Не може да се иска пропорционално представителство, това "не е парламентарно", комисията няма да "работи". В европейската практика едва ли има подобно нещо. Не трябва например народняци и прогресивнолиберали да влизат в анкетата, тъй като ще спъват работата ѝ. Правилното е председателството да не се ограничава при формирането на комисията. То ще я предложи, а НС е властно да приеме или не. Така ще бъде и по-нататък, в следствената комисия, ако има такава.

Министърът, подобно на премиера, обвинява опозицията, че иска да отиде в анкетата до мирните договори. Това значи да се анкетира "жив кабинет"³³.

В крайна сметка опозицията предлага комисия в пропорция 17/13. Това обаче се отхвърля и се гласува предложението на Р. Радев за 30 души, предложени от председателството³⁴.

На 10. V. 1914 г. се пристъпва и към гласуване *an bloc* на членовете на комисията им. Имената на някои от тях според зам.-председателя на НС С. Иванчов са съгласувани с лидерите на партиите им. В комисията от 30 депутати влизат: Р. Радев, д-р Паскал Табурнов, Христо Г. Попов, Паскал Паскалев, Никола Генадиев, Янко Сакъзов, Илия Вълчев, Величко Кознички, П. Даскалов, Димо Кьорчев, Г. Кирков, Александър Димитров, д-р Христо Георгиев, д-р Владимир Чернев, Панайот Чорбаджиев, Б. Каракашев, Йонко Веселинов, Стоян Костурков, Марко Турлаков, Рашко Маджаров, Костадин Панайотов, Н. Начев, д-р Тодор Янков, Недялко Атанасов, Лазар Лазаров, Иван Ангелов, Иван Т. Попов, Стоян Омар-

чевски, Стайко Немски и Христо Бояджиев. Не са включени представители на НП и ПЛП.

Протестите на опозицията, че в комисията има в момента подсъдими по делото на Втория държавен съд, остават без резултат³⁵.

Така приключват дебатите по формиране на парламентарната анкетна комисия. На 17. V. 1914 г. за неин председател е избран либералът Христо Г. Попов. В нейните рамки се образуват четири подкомисии: за войната и дипломатическата ѝ подготовка; за военното министерство; за търгове и доставки; за реквизицията³⁶.

Междувременно на 14. V. 1914 г. от името на парламентарната опозиция, без тесните социалисти, Найчо Цанов отправя протест до председателя на НС против лишаването на народняци и прогресисти от представителство в комисията, както и по съотношението 21/9 в полза на мнозинството. Казва се, че съставът е в противоречие с чл. 24 от правилника. Изразява се и несъгласие срещу включването в комисията на Н. Генадиев, подсъдим по Държавния съд. Като цяло правилникът е нарушен, правата на народното представителство потъпкани, престижът на НС е уронен. Протестът е подписан от Ал. Стамболийски (БЗНС), М. Такев (ДП), Найчо Цанов (РП), Борис Вазов (НП), Я. Сакъзов (БРСДП) и д-р Андрей Ходжов за ПЛП³⁷.

Като анализира дебатите по назначаване на анкетата и нейните цели, ДП стига до извода, че фактите показват липсата на достатъчно гаранции за успешно приключване на дейността ѝ. Демократите са убедени, че поради тесните рамки на анкетата извън полезрението ѝ ще останат “дълбоките причини за слабостта на нашите държавници”, “величието и падението на нацията ни в колективните условия и пороци”. ДП поставя редица въпроси, като: доколко техническите несъвършенства на Балканския съюз са причина за краха, на какво се дължи липсата на синхрон в дейността на правителството и главното командване, каква е ролята на личния режим и корупцията, доколко 16. VI. 1913 г. е дело на авантюристи, или е следствие от “дезорганизацията на нашето управление”. Демократите изразяват и недоволството си от факта, че в анкетата не се казва нищо за сключването на Букурещкия мирен

договор. Събитията около него се разглеждат като способни да дадат поуки за последствията, които могат да имат за една малка страна провокирането на големите държави и смяната на курса на политиката. Според ДП непоставянето на тези въпроси в анкетата показва партизанския ѝ характер. Иска се и образуване на “паралелна анкета на демокрацията”, като не се уточнява обаче какво точно се разбира под това понятие³⁸.

В искането прозира стремежът им анкетата да направи едва ли не цялостен анализ на българския политически живот в годините на Балканските войни. Що се отнася до искането им за анкета и по Букурещкия мирен договор, в него се усеща и стремежът да се нанесе удар и върху престижа на Радославовото правителство, водило преговорите за сключването му. Като цяло въпросите, поставени от демократите, са полезни за разкриване на истината около българския погром през 1913 г. и се вметват в целите и задачите на една парламентарна анкета.

Коментарите по образуваната анкета съвпадат с годишната от Междусъюзническата война, като ДП “пропомня”, че “жалките политици докараха тая дата”, и за пореден път призовава анкетьорите да разкрият конкретните извършители³⁹.

Действията на ДП при образуването на парламентарната анкета, която да издири причините за Първата национална катастрофа, показват, че партията успява правилно да прецени кои са критичните моменти в Балканските войни, повлияли за краха на българския национален идеал. Акцентира се на такива аспекти като: лошата дипломатическа подготовка на войната с Османската империя; Антиконституционното назначаване на ген. М. Савов за пом.-главнокомандващ; недостатъчното тилово обезпечение на армията; липсата на синхрон между монарха, правителството и генералите и др. Много от тези постановки с времето ще станат христоматийни истини за изследвачите на Балканските войни. Същевременно, като настояват за парламентарно разследване на причините за погрома, демократите държат да се приложат стриктно принципите на действащата Търновска конституция.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Генов, Г. П.** Международни актове и договори, засягащи България ГСУ–ЮФ. Т. XXXIV, ч. 1, 1940, с. 401–417.

² Пак там, с. 419–425.

³ Пряпорец, бр. 1 от 16. IX., бр. 9 от 26. IX.

⁴ Пак там, бр. 11 от 28. IX. 1913.

⁵ Пак там, бр. 14 от 2. X. 1913.

⁶ **Алманах на Българската конституция.** Пловдив, 1911, с. 906 и с. 919.

⁷ **Марков, Г.** България в Балканския съюз срещу Османската империя. С., 1989, с. 23–25.

⁸ Пряпорец, бр. 21 от 10. X., бр. 23 от 12. X., бр. 26 от 16. X., бр. 33 от 24. X., бр. 47 от 10. XI., бр. 54 от 19. XI. 1913.

⁹ Пак там, бр. 22 от 11. X., бр. 25 от 15. X. 1913.

¹⁰ Пак там, бр. 41 от 3. XI., бр. 47 от 10. XI., бр. 49 от 13. XI., бр. 54 от 19. XI., бр. 55 от 20. XI. 1913.

¹¹ **Алманах на ...**, с. 919.

¹² СД на XVI ОНС, I и. с., с. 5.

¹³ Пряпорец, бр. 61 от 27. XI., бр. 66 от 2. XII. 1913.

¹⁴ **Радославов, В.** Дневни бележки. С., 1993, с. 11.

¹⁵ Пряпорец, бр. 18 от 24. I. 1913.

¹⁶ **Данев, Ст.** Мемоари. С., 1992, с. 250–251; **Абрашев, П.** Дневник. С., 1995, с. 357 и сл.

¹⁷ Пряпорец, бр. 29 от 6. II., бр. 30 от 7. II. 1914.

¹⁸ Пак там, бр. 33 от 11. II., бр. 35 от 13. II., бр. 38 от 16. II. 1914.

¹⁹ Пряпорец, бр. 35 от 13. II. 1914.

²⁰ СД на XVII ОНС, I и. с., с. 1 и сл.

²¹ Пак там, с. 397–398.

²² **Алманах на...**, с. 915.

²³ СД на XVII ОНС, I и. с., с. 854.

²⁴ Пак там, с. 470–483.

²⁵ Пряпорец, бр. 95 от 29. IV. 1914.

²⁶ **Марков, Г.** Пос. съч., с. 206 и сл.

²⁷ СД на XVII ОНС, I и. с., с. 470–483.

²⁸ Пак там, с. 485–504.

²⁹ Пак там, с. 856.

³⁰ Пак там, с. 855.

- ³¹ Пак там, с. 856.
- ³² Пак там, с. 856–857.
- ³³ Пак там, с. 858–860.
- ³⁴ Пак там, с. 866.
- ³⁵ Пак там, с. 867.
- ³⁶ Баламезов, Ст. Конституционно право, ч. I. С., 1993, с. 467.
- ³⁷ Пак там, с. 902.
- ³⁸ Пряпорец, бр. 109 от 16. V. 1914.
- ³⁹ Пак там, бр. 134 от 16. VI. 1914.